

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄. - ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1880

Οὐκ ἔστι περὶ τοῦ ἄν θειοτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάμενο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οὐκείων. (Πλάτ. Θεάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1880

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Β'.

ΜΑΡΤΙΟΣ 1880

ΤΕΥΧΟΣ Ε'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΠΕΡΕΤΥΧΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΥΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΙ[†]

ὑπό W. WUNDT

Καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν Λειψία.

(Μεταφ. ὑπό ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ).

Πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἡ φιλοσοφία τοῦ Σχωπεγχαυέρου ἔκειτο σχεδὸν παντάπασιν ἡμελημένη. Πρῶτοι δὲ δύο μαθηταὶ τοῦ Ἐγέλου, τοῦ φιλοσόφου δηλαδή ἐκείνου, καθ' οὗ ὁ ἡμέτερος ἐπαφῆκε τὰ φαρμακρώτατα τῶν βελῶν, εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ κόσμου ἐπ' αὐτήν, ἦτοι ὁ J. E. Erdmann ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας (1853) καὶ ὁ Julius Frauentädt, ὅστις προσῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὸν Σχωπεγχαυέρον καὶ κατέστη ὁ πιστότατος αὐτοῦ ἀπόστολος. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1844, ὅτε ἐδημοσιεύθη τὸ δεύτερον τὸ σύγγραμμα τοῦ Σχωπεγχαυέρου, *Die Welt als Wille und Vorslellung*, ἤρξαντο γινόμενοι ὀπαδοὶ αὐτοῦ πολλοὶ τῶν δημοσιογράφων καὶ μυθιστοριογράφων, ὧν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ ἀποτελεσματικώτερον νὰ διαπλωθῇ ἐν φιλοσοφικὸν σύστημα. Ἡ ποικίλη τοῦ ἀνδρὸς παιδεία, αἱ λεπταὶ αἰσθητικαὶ αὐτοῦ ἰδέαι, τὸ κομψὸν λεκτικόν, ἀπέδειξαν τάχιστα αὐτὸν προσφιλεῖ φιλόσοφον μιᾶς τάξεως ἀνθρώπων, ἧτις φύσει αἰχμαλωτίζεται μᾶλλον ὑπὸ τοιούτων ἀρετῶν, ἢ ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν σκέψεων, καὶ παρὰ τῇ ὁποίᾳ μόνος ὁ Ῥωμαντισμὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλλει εἰσέτι ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν.

† Συνέχ. ὅρα τεῦχος Δ', σελ. 176.

Ἄναμφιβόλως οἱ ἄνδρες τῆς τάξεως ταύτης συνετέλεσαν τὰ μέγιστα πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς μὴ ἀκαδημαϊκῆς φιλοσοφίας. Οἱ συγγραφεῖς οὓς εὐγνώμων ἀπαριθμεῖ ὁ **Eduard Hartmann**, ὁ διαπρεπέστατος τῶν νῦν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐβδόμης ἐκδόσεως τῆς «φιλοσοφίας τοῦ Ἄσυνειδήτου» (**Philosophie des Unbewussten**,) ὡς τοὺς κυριωτάτους μοχλοὺς τῆς διαδόσεως τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, ἦτοι ὁ **Rudolf Gottschall**, **David Asher**, **Hieronymus Lorm** καὶ ἄλλοι, εἶνε πάντες μεγάλην ἐπιρροὴν ἀσκούντες δημοσιογράφοι. Εἰς τούτους προσήκει ἀναντιρρήτως ἡ τιμὴ, ὅτι ἀπέδειξαν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σχωπεγχαυέρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δημοτικωτέραν πάσης τέως φιλοσοφίας ἐν Γερμανίᾳ. Διότι ἀπὸ τῆς τυπογραφικῆς ἐφευρέσεως οὐδὲν φιλοσοφικὸν σύγγραμμα ἰσομέγεθες πρὸς τὴν «φιλοσοφίαν τοῦ Ἄσυνειδήτου» ἠὲδοκίμησε τόσον ποτὲ ἐν Γερμανίᾳ, ὅσον αὕτη, ἣτις διήλθε δι' ἄλλεπαλλήλων ἐκδόσεων ἀπὸ τοῦ 1868, ἕως οὗ τέλος τῷ 1876 ἐγένετο ἡ ἐβδόμη στερεότυπος. Καί, ἴσως μὲν μέρος τῆς εὐδοκίμησεως ταύτης πρέπει (καὶ αὐτὸς ὁ Ἄρτμαννος ὁμολογεῖ ταῦτα ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐκδόσει) νὰ ἀναγραφῆ εἰς τὰς περιτέχνους ἀγγελίας τοῦ ἐκδότου, ὅστις, ἂν ἡ ἀρτίως ἐκφρασθεῖσα γνώμη μου αὕτη περιέλθῃ εἰς ὄψιν αὐτοῦ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι θὰ καταχωρίσῃ αὐτὴν δι' ἀραιῶν χαρακτήρων ἐν τῇ ἀγγελίᾳ τῆς προσεχοῦς ἐκδόσεως, καὶ ἂν εἶπω ὅτι δῆποτε καὶ τὰ μάλιστα κατακρίνον αὐτὸ τὸ σύγγραμμα ἄλλ' ὅμως δεινῶς σφάλλονταί τινες ἀπονέμοντες τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ὀλίγης φιλοσοφικῆς κινήσεως εἰς τοιοῦτους ἐξωτερικοὺς λόγους· διότι ἡ παρὰ τῶν ἐκδοτῶν προστασία τῶν συγγραμμάτων τούτων εἶνε καὶ αὕτη τεκμήριον, ὅτι ἡ ἀπαισιοδοξοῦσα φιλοσοφία ἤρμοζεν εἰς κατάστασιν αἰσθημάτων λίαν νῦν διαδεδομένων.

Ὁ Ἐδουάρδος Ἄρτμαννος εἶνε ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ ἐπενέγκῃ μεταβολὰς σπουδαίας εἰς τὸ σύστημα τοῦ Σχωπεγχαυέρου· ὅτι δὲ εἶχεν ἐπιστῆ ὁ καιρὸς τῶν πλείστων μεταβολῶν τούτων ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἐκ τῆς τοῦ μεταβαλόντος ἐξωτερικῆς εὐδοκίμησεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου ἔτι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εὔρε ταχέως ὀπαδοῦς, οἱ τινες κατήντησαν εἰς παραπλήσια συμπεράσματα καὶ περ παρηλλαγμένα πῶς τὴν μορφήν. Ἡ Μεταφυσικὴ τοῦ Ἄσυνειδήτου εἶχε καὶ τινὰς προδρόμους καὶ τοῦτο ἱστορεῖ αὐτὸς ὁ Ἄρτμαννος ἐν τῷ ἑαυτοῦ συγγράμματι· καί τοι δ' αἰχμαλωτίζει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ πολλὰς παροδικωτέρας παρατηρήσεις, ὧν οἱ συγγραφεῖς οὐδαμῶς βεβαίως συμφωνοῦσι μετ' αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς νομίζει, οὐχ ἦττον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἰδίως ἐν τῇ φυσιολογίᾳ τῶν αἰσθήσεων ἐξεδηλώθη πολλὴ τάσις πρὸς ἐξήγησιν λειτουργιῶν

τινων δι' ασυνειδήτων νοερῶν ἐργασιῶν. Ἴσως ἀληθῶς ἡ παρὰ τῶν φυσιολόγων προώθησις ἴσχυσε παρὰ τῷ Hartmann οὐχὶ ὀλιγώτερον τῆς παρὰ τοῦ Σχωπεγχαυέρου. Κύριον οὗτος σκοπὸν προέθετο βεβαίως νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Σχωπεγχαυέρου μετὰ τῶν διδαγμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ τὸ λόγιον (motto) τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐκδόσεως. «Θεωρητικὰ ἐξαγόμενα κατὰ τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.» Δυνάμεθα δὲ ἀσφαλῶς νὰ ἀναγράψωμεν εἰς τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦτο κρᾶμα θεωρίας καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν οὐ μικρὸν μέρος τῆς ἀποδοχῆς, ἧς ἔτυχον αἱ διδασκαλίαι τοῦ φιλοσόφου τούτου. Διότι εἰ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Σχωπεγχαυέρου εἶχεν ἰσχυρὸν τὸ γόητρον εἰς πολλούς, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ὁμοῦς χρόνοις τόση εἶνε ἡ σημαντικότης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὡς τε πᾶς ἐπιθυμῆι νὰ εἶνε ἐν ἱκανῇ πρὸς αὐτὰς ἀρμονία. Ἄφ' οὗ καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν παραστάσεις διεξάγοντες πνευματοφάνται¹ ἀξιούσι τὴν ὑποστήριξιν τῶν «ἐπιστημονικῶν αὐθεντιῶν» ὑπὲρ τῶν παραστάσεων αὐτῶν, τί ἠδύνατο νὰ εἶνε λοιπὸν εὐκαιρότερον ἢ φιλοσοφία ἐπαγγελλομένη νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν θεωρίαν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας;

Τὸ σύστημα τοῦ Ἄρτμάννου εἶνε ἐπιχείρησις πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ δυαδισμού τῆς βουλήσεως καὶ γνώσεως τοῦ ἐντὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σχωπεγχαυέρου. Διότι οὗτος μὲν θεωρεῖ τὴν ἀσυνείδητον βούλησιν ὡς τὴν ὑπερβατὴν (transcendent) κοσμολογικὴν ἀρχήν, ἣ τις πρώτιστα μὲν πάντων καθίστησιν ἑαυτὴν ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας γνώσεως ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, εἶτα δὲ ἀνακύπτουσα αὐτόθι διὰ τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν πκράγει τὸν κόσμον, ὃν γινώσκομεν· ὁ δὲ Ἄρτμαννος διδάσκει ὅτι βούλησις καὶ γνῶσις ἀποτελοῦσι μίαν ἐνότητα ἐν τῷ Ἀσυνειδήτῳ· διὸ διέρχεται πᾶσας τὰς διαφορωτάτας λειτουργίας τοῦ σώματος καὶ τοῦ νοῦ, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι πάντοτε ἀπολείπεται ἐν τούτοις ἄγνωστόν τι, εἰς ὃ δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ ἡ συνειδητὴ ἐμπειρία καὶ ὅπερ πρέπει ἄρα νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀσυνείδητόν τινα ἀρχήν. Ἡ δ' ἀρχὴ αὕτη πρέπει κατ' αὐτὸν νὰ

¹ Πνευματοφάντας καλῶ ἐνταῦθα τοὺς ἐν Εὐρώπῃ spiritistes λεγομένους, οἵτινες οὐ μόνον πιστεύουσιν εἰς τὴν μεθ' ἑαυτῶν ἀναστροφὴν τῶν πνευμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπιδεικνύουσι φανερά τῆς παραδόξου τούτων παρουσίας μαρτύρια ἐνώπιον θεατῶν, τραπέζας αὐτομάτως κινουμένας, κώδωνας ἠχοῦντας, μουσικὰ ὄργανα ἀποτελοῦντα ἀρμονίαν, χεῖρας καὶ πόδας αἴφνης ἐμφανιζόμενα καὶ ἄλλα πάμπολλα μυστηριώδη τῶν πνευμάτων ἔργα. Ἐν Λειψία ὑπάρχει σύλλογος πνευματοφάντων δημοσιεύων καὶ περιοδικόν. Ἄλλ' ὁ κράτιστος τῶν νῦν πνευματοφάντων γοήτων εἶνε ὁ ἀμερικανὸς Henry Slade, ὃς τις πέρυσιν ἐπέδειξεν ἐκπλήττων πλεισταχοῦ τῆς Εὐρώπης τὴν ἀλλόκοτον αὐτοῦ θαυματοποιικὴν τέχνην. Σ. Μ.

θεωρηθῆ τοῦτο μὲν ὡς βούλησις, διότι ἐνεργεῖ καθωρισμένως, τοῦτο δὲ ὡς γνῶσις, διότι ἔχει πῶς ἔννοιαν τῶν ἔπειτα προκυψόντων ἀποτελεσμάτων. Ἴνα δὲ ἐμπεδώσῃ ταύτην αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν φέρει εἰς τὸ μέσον ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ μέρει λειτουργίας τῶν νεύρων, συμφύτους ὀρμάς, *vis medicatrix*, ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν, αἰσθητικὰ συναισθήματα, τὴν ἀγάπην τῶν δύο φύλων, τὴν γλῶσσαν, μυστικισμόν, ἱστορίαν, βιβλιακώτατος μὲν οὕτως ἀναντιρρήτως ἀποδεικνύμενος, οὐδαμῶς ὅμως κακῆ τῆ μαίρα βασανίζων τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ἀρύεται τὰ πράγματα· διότι συμπαρατάσσει ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου ὄγκου τὰ ἐπιμελέστατα πειράματα τῶν φυσιοδιφῶν μετὰ τῶν πληροφοριῶν ἐνθουσιαστῶν πνευματοφαντῶν, ἢ μεσμεριζόντων γοήτων. Ἡ ἄκρα αὕτη ἔλλειψις κριτικότητος ἐκδηλοῦται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἐνθα δαίκνυται ὁ σκοπὸς τούτου· ἐνταῦθα δῆλον ὅτι ζητεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀποδοχὴν τῶν τελικῶν αἰτίων ἐν τῇ φύσει, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὅπου ἂν αἰ γνωσταὶ αἰτίαι μὴ ἐπαρκῶσιν εἰς ἐξήγησιν φαινομένου τινός, ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδεχθῶμεν ἀγνώστους ὄρους αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουσιν, ὡς φρονεῖ, πολλὰ φυσικὰ φαινόμενα ἀνεξήγητα δι' ὑλικῶν αἰτίων, ἀνάγκη ἄρα ἄφυκτος εἶνε νὰ ἀποδεχθῶμεν πνευματικὰς αἰτίας, τουτέστι τέλη. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐκτίθεται περιβεβλημένον τὸν μαθηματικὸν τύπον τῆς θεωρίας τῶν πιθανοτήτων, ἱκανὸν νὰ συνταράξῃ τὸν Laplace ἐν τῷ τάφῳ αὐτοῦ. Καὶ ὅμως εἶνε ἀναμφίβολον, ὅτι ὁ Ἄρτμαννος καὶ περὶ τοῦτο καὶ ἄλλοθι πανταχοῦ, ὅταν παρέχεται δῆθεν ἐπιστήμονας «ἐγγυητὰς» τῶν παραγμάτων, κατισχύει τῶν ἀσθενῶν κεφαλῶν, ἐπιδεικνύμενος ἀκρίθειαν.

Ἡ Συνείδησις εἶνε κατὰ τὸν Ἄρτμαννον ὑψηλοτέρα βαθμὶς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἄσυνειδήτου, μὴ παραγομένη ὅπως διδάσκει ὁ Σχωπεγχαύερος ὑπὸ τῆς βουλήσεως, ἀλλ' ἀνακύπτουσα διὰ τῆς γνώσεως χειραφετούμενης ἀπὸ τῆς βουλήσεως καὶ ἀποδαινοῦσης θαυμαστῶς ἀνεξαρτήτου.

Πρὸς τὴν παραγωγὴν (*deduction*) ταύτην τῆς συνειδήσεως συνάπτεται ἡ ἀπαισιόδοξος φιλοσοφία τοῦ Ἄρτμάννου· διότι τὸ μὲν Ἄσυνειδήτον ὑπέρεκειται πάσης ἀρνήσεως, δὲν πάσχει δηλ., οὐδέποτε καταπονεῖται, δὲν ἀμφιβάλλει, δὲν πλανᾶται· ἡ δὲ συνείδησις ἐγκαινίζει τὸ αἶσθημα τῆς στέρσεως, τούτου δ' ἔνεκα γεννᾶται κατάστασις τις δυσαρεσκείας καὶ καθοδαιμονίας ἐπιτεινομένη ἀναλόγως πρὸς τὴν κατάλυσιν τῶν τερψιθύμων φαντασιῶν ὑπὸ τῆς αὐξομένης νοημοσύνης. Καὶ ὁ μὲν Σχωπεγχαύερος ἐπειράθη νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν ἀπαισιόδοξίαν αὐτοῦ μεταφυσικὴν βάσιν, διδάσκων, ὅτι ἡ δημιουργικὴ δύναμις τῆς βουλήσεως ἀνεστάλη καὶ ἀνα-

στέλλεται καὶ ἀνακόπτεται ἀείποτε, οὕτω δὲ ἐξαντλεῖται ὑπὸ ἀπαύστου ἀτελεσφόρου ἀγῶνος· ὁ δὲ Ἄρτμαννος ἀπεφάσισε καὶ ἐνταῦθα νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μέθοδον τῶν ἐπακτικῶν ἐπιστημῶν, πειρώμενος νὰ δείξῃ, ὅτι ἂν αἱ στατιστικαὶ τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ ἄλγους ἀντισταθμηθῶσι θὰ ἀποδειχθῇ πολὺ μείζον τῆς ἡδονῆς τὸ ἄλγος ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Ἄλλ' εἶνε περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ αὐτοῦ δὲν εἶνε πολὺ φερέγγυοι, διότι ἀπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῶν αὐθεντιῶν ἐφ' ὧν στηρίζεται ριπτόμενον, ἀνκκαλύπτει πῶσαν ἀυθαίρετον κατ' ἀνάγκην εἶνε τοιαῦτα στατιστικαὶ καὶ ὅτι οὐδὲν πραγματικὸν στήριγμα ἀπολαμβάνει δι' αὐτῶν ἡ προεσχηματισμένη τοῦ φιλοσόφου τούτου γνώμη.

Ὁ Ἄρτμαννος εἶνε εἷς τῶν γονιμωτάτων φιλοσόφων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· διότι πλὴν τῶν ἐράνων αὐτοῦ εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους ἐφημερίδας ἐδημοσίευσεν ἐκτὸς τοῦ κυρίου αὐτοῦ συγγράμματος καὶ πολλὰ μικρότερα ἔργα, ἐξ ὧν ἡ αὐτοδιάλυσις τοῦ χριστιανισμοῦ¹ καὶ τὸ κατὰ τοῦ Δαρβινισμοῦ² βιβλίον αὐτοῦ ἐπήγειραν παρὰ πολὺ τὴν προσοχὴν τοῦ κόσμου. Καί τοι δ' ἐν τῷ πρώτῳ τούτων πολεμεῖ τοὺς ἀναμορφωτὰς θεολόγους ἐν τούτοις ἐνεθαρρύνθη ὑπ' αὐτῶν, διότι πᾶσα φιλοσοφικὴ κίνησις φέρουσα ἀνθυλιστικὸν τινα χαρακτῆρα πρέπει νὰ εἶνε βεβαία ὅτι θὰ τύχῃ συμπαθοῦς παρὰ τούτων ὅπως δῆποτε ὑποδοχῆς. Ἐκτὸς τούτου ὁ Hartmann ἔχει δίκαιον ὑποδεικνύων τὴν συγγένειαν ἣν ἔχουσι πολλαὶ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι ἐκφρασθεῖσαι ὑπὸ ἀνδρῶν τοῦ κύκλου τούτου (ἰδίως τοῦ A. E. Biedermann ἐν τῇ *Christliche Dogmatik* αὐτοῦ) πρὸς τὰς ἑαυτοῦ. Ἀλλοίως ὅμως ὑποδοχῆς ἔτυχεν ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἄσυνειδήτου παρὰ τῶν ἐπιστημόνων, οἱ τινες ἔδειξαν μὲν μικρὰν ἀνοχὴν ἀπέναντι τοῦ κυρίου συγγράμματος τοῦ Hartmann, ἀλλὰ κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ἐξωργίσθησαν ὑπὸ τῶν προσβολῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Δαρβινισμοῦ. Ἐκ τούτων πρὸ πάντων ὁ Oscar Schmidt, ὁ ἐξοχος ζωολόγος τοῦ Στρασβούργου, ὑπέβαλε τὰς ἐπιστημονικὰς βάσεις τοῦ Ἄσυνειδήτου εἰς ἀδυσώπητον μὲν, ἀλλ' εἰλικρινῆ ὁμολογουμένως κριτικὴν.³ Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίσωμεν ὅτι αὐτὸς ὁ Ἄρτμαννος δὲν συνεῖδε κάλλιστα πολλὰ τρωτὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ· διότι πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐδημοσιεύθη κριτικὴ τις ἐξέτασις

¹ Die Selbstzersetzung des Christenthums und die Religion der Zukunft 2te Aufl. Berlin 1875.

² Wahrheit und Irrthum in Darwinismus 1875.

³ Die naturwissenschaftlichen Grundlagen der Philosophie des Unbewussten. Leipzig 1876.

τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς μηχανικῆς φιλοσοφίας, οὔσα τὸ ἄριστον ἴσως πάντων τῶν κατὰ τῆς φιλοσοφίας ταύτης γραφέντων πρὸ τοῦ Schmidt¹ ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον διεθρυλεῖτο ὅτι συγγραφεὺς ταύτης τῆς κριτικῆς ἦτο αὐτὸς ὁ "Αρτμαννος" καὶ πραγματικὸς οὗτος ἀνωμολόγησεν ἔπειτα ἑαυτὸν ὡς πατέρα αὐτῆς.² τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος δὲν εἶνε ἐξ ἐκείνων τῶν ἀναμαρτήτων φιλοσόφων, οἱ τινες δὲν ἀνέχονται οὐδεμίαν ἀντίρρησιν· ἀλλὰ πλὴν τούτου καὶ ὁ εὐγενέστατος καὶ λεπτότατος τρόπος δι' οὗ προσφέρεται πρὸς τοὺς ἐναντίους, ὅλως ἀντικείμενος πρὸς τὴν ἀνυπέβλητον ἐμπάθειαν τοῦ ἀπαισιοδόξου αὐτοῦ προκατόχου, εἶνε ἀγαθὸν μαρτύριον ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων ἐπέκριναν συστηματικῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Hartmann κυρίως ὁ R. Haym³ καὶ ὁ J. H. von Kirchmann⁴ ἀλλ' εἶνε φανερόν, ὅτι σύγγραμμα τόσον μὲν πολὺ ἐφ' ἑαυτὸ ἐλκύσεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων, τόσον δὲ τρωτὸν αὐτὸ ὑπάρχον, ἐμελλεν ἀναγκαίως νὰ προκαλέσῃ πληθὺν πολεμικῶν συγγραφῶν, ὧν τινες εἶνε γυμναί τοῦ ἐμπρέποντος ὕφους σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως· καθόλου ὁμῶς ἢ ὑπὸ τοῦ συγγράμματος τοῦ Hartmann προκληθεῖσα φιλολογία ὑπῆρξε φιλική, μάλιστα ἂν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκεῖνα τὰ προϊόντα, ὅσα δὲν ἦσαν καθαρῶς κριτικά, ἀλλ' ἐζήτουν νὰ προτενέγκωσιν εἰς τὸ μέσον ἀνεξαρτήτους μεταφυσικὰς ἰδέας. Εἶνε ἀδύνατον καὶ κητάλογον νὰ καταχωρίσω ἐνταῦθα ἐκείνων ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων ὅσα ἔτυχον εὐρέων κύκλων ἀναγνωστῶν. διὰ τοῦτο ὀφείλω νὰ ἀρκεσθῶ δεικνύων τὰ κύρια ρεύματα τῶν φιλοσοφικῶν φρονημάτων ἃ τινὰ σχετίζονται πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἄσυνειδήτου. Εἶνε δὲ ταῦτα τρία, ὡς νομίζω, ἐξ ὧν τὸ μὲν 1ον ἀποδέχεται ἀμετατρέπτως τὰς κυρίας διδασκαλίας τοῦ Ἄρτμάννου, τὸ δὲ 2ον προσπαθεῖ νὰ συνδυάσῃ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἄσυνειδήτου μετ' ἄλλων θεωρητικῶν στοιχείων, μάλιστα δὲ πρὸς τὸν "Ἐγελον" τὸ δὲ 3ον μοχθεῖ νὰ ἀναγάγῃ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν τοῦ διδασκάλου. Ἐκ τῶν συνηγόρων τοῦ συστήματος τῶν ὅλως εἰς τὸν Hartmann ἀφιερωμένων σημαντικώτατοι

1 Das Unbewusste vom Standpunkte der Physiologie und Descendenztheorie. Berlin 1872.

2 Neukantianismus, Schopenhauerianismus und Hegelianismus. 2 te. erw. Aufl. der Erläuterungen zur Metaphysik des Unbewussten. Berlin 1877. Πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἀγγελίαν τοῦ συγγράμματος.

3 Preussische Jahrbücher Bd. 31. Ἡ ἐπίκρισις αὕτη ἐδημοσιεύθη καὶ ἰδιαιτέρως ἐν Βερολίνῳ τῷ 1873.

(4) Ueber das Princip des Realismus, Berlin 1875.

εἶνε δ' Α. Taubert¹ καὶ ὁ C. du Prel.² Ὁ Moritz Venetianer³ ἐπεχείρησε νὰ προαγάγῃ προσωτέρω τὸν Παλλογισμὸν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἄρτμάννου, δριμύς πρὸς τούτοις ἐπιφερόμενος κατὰ τοῦ Καντίου καὶ Σχωπεγχαυέρου· πολλῶ δ' ἀποφασιστικώτερον ἐπεχείρησεν ὁ Johannes Volkelt⁴ νὰ διαλλάξῃ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἄρτμάννου πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἐγέλου. Εἰς τούτους δύναται νὰ ἐναριθμηθῇ καὶ ὁ Ludwig Noiré,⁵ ὅστις σκοπεῖ τὸν συνδυασμὸν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σχωπεγχαυέρου μετὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ Ἐντισμοῦ καὶ τῆς τοῦ Ἐξελιγμοῦ διδασκαλίας. Ἄφ' ἑτέρου ὁ Julius Bahnsen,⁶ ὃν ἐσχάτως ἐπεθεώρησεν ὀλόκληρον ὁ Hartmann πλατύτατα, τείνει πάλιν οὕς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σχωπεγχαυέρου. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σχωπεγχαυέρου ἔχει τῷ ὄντι πολλοὺς εἰσέτι ὀπαδοὺς, οἵτινες ἐκφράζουσι τὰς σκέψεις των ἐν βιβλίοις ἃ τινὰ δὲν εὐμοιροῦσι πάντοτε αὐστηροῦ φιλοσοφικοῦ χαρακτῆρος, διότι οὗτοι ἀπολαμβάνουσι μόνον ὅσον ἐκάστοτε εὐρίσκουσιν ἀρμόζον πρὸς τὰς ἰδέας αὐτῶν παρὰ τοῦ Hartmann ἢ ἄλλων ἀπαισιοδοξούντων φιλοσόφων. Εἰς τῶν ἐξόχων ἀντιπροσώπων τῆς ἀπαισιοδοξούσης ροπῆς ταύτης ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ εἶνε ὁ καθηγητὴς Friedrich Nietzsche⁷ ἐν Βασιλείᾳ, οὗ τῶν *Unzeitgemässen Betrachtungen* τὰ ἐπάλληλα μέρη πολλῆς ἔτυχον προσοχῆς. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Nietzsche καὶ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ φυράματος ὁ ἀπαισιοδοξικὸς συρμὸς συγκεράννεται ἰδιορρυθμότατα μετ' ἐνθουσιαστικῆς ἀφωσιώσεως εἰς τινὰς ἰδέας στενῶς ἐχομένας τοῦ θρησκευτικοῦ Μυστικισμοῦ. Ὁ Richard Wagner καὶ ἡ μουσικὴ αὐτοῦ λατρεύονται ἐνθέρμως ὑπὸ τῶν ἀπαισιοδόξων τούτων αἰρεσιωτῶν· καὶ αὐτὸς δ' ὁ μέγας οὗτος συνθέτης ἐκερδήθη ὑπὸ τοῦ Σχωπεγχαυέρου διὰ τῆς τοῦ φιλοσόφου βαθυγνωμοσύνης περὶ τὴν φύσιν τῆς μουσικῆς, οἱ δ' ἐνθουσιώδεις θαυμασταὶ τοῦ μουσικοῦ κηρύττουσιν, ὅτι ἡ βούλησις ἀπεκκλύφθη ὡς κο-

1 Der Pessimismus und seine Gegner, Berlin 1873.

2 Der gesunde Menschenverstand vor den Problomen der Wissenschaft. Berlin 1872.

3 Der Allgeist. Grundzüge des Pampsychismus im Anschluss an die Philosophie des Unbewussten. Berlin 1877.

4 Das Unbewusste und der Pessimismus. Berlin 1873.

5 Der monistische Gedanke, eine Concor—danz der Philosophie Schopenhauers, Darwins, R Mayers, und L. Geigers. Leipzig 1875.

6 Beiträge zur Charakterologie 2. Bde Leipzig 1867. Zur Philosophie der Geschichte. Berlin 1872.

7 Zweites bis viertes Stück Leipzig. 1874-76. — Vom Nutzen und Nachtheil der Historie, Schopenhauer als Erzieher, Wagner in Beyreuth.

σμική ἀρχὴ ἐν τοῖς *Niebelungen*. Τὸ σπουδαιότατον ὁμῶς προϊόν τῆς ἀναδιούσης ταύτης φιλοσοφίας τοῦ Σχωπεγχαύερου εἶνε ἡ *Philosophie der Erlösung* ὑπὸ P. H. Mainländer (πιθανῶς ψευδωνύμως) ἐκδοθεῖσα ἐν Βερολίῳ τῷ 1876. Βαρεῖα μελαγχολία διήκει διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, ὅπερ δεικνύει πόσον βραχὺ εἶνε τὸ βῆμα τὸ φέρον ἐκ τῶν ἐπιφανειῶν τῆς βουλήσεως κατὰ Σχωπεγχαύερρον εἰς σύστημα μυστικῆς προβολῆς (*emanation*). Ὁ Θεός, διδάσκεται ἐνταῦθα, ἤτό ποτε ἡ ἀρχικὴ ἐνότης τοῦ κόσμου, ἀλλὰ δὲν εἶνε πλέον, ἀφ' οὗ ὁ κόσμος ἐμερίσθη εἰς ποικιλίαν μερικῶν ὄντων. Ὁ Θεός ἤθελε νὰ γεννηθῆ τὸ *Μηδέν*· ἀλλ' ἡ οὐσία αὐτοῦ προέλαβε τὴν ἐκμηδένισιν· ὁ κόσμος ὁμῶς ἔπρεπε νὰ διασπασθῆ εἰς πολλαπλότητα, ἧς τὰ χωριστὰ ὄντα συγκρούονται πρὸς ἄλληλα, ἀγωνιζόμενα νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν μηδενότητα. Οὐχὶ λοιπὸν ἡ πρὸς τὸ ζῆν βούλησις, ὡς διδάσκει ὁ Σχωπεγχαύερρος, συγκρατεῖ τὰς μετατροπὰς τῶν φαινομένων, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν θάνατον βούλησις, ἐνδελεχῶς ἐγγύτερον βαίνουσα τοῦ πληρώματος αὐτῆς· διότι διὰ τοῦ κατ' ἀλλήλων ἀγῶνος πάντων τῶν ὄντων τὸ σύνολον τῆς δυνάμεως ἐλαττοῦται. Μέγιστον ἠθικὸν καθῆκον νομίζει ὁ συγγραφεὺς οὗτος τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως, ἧτις δύναται νὰ συγκόψῃ τὴν ἀτελεύτητον συνέχειαν τοῦ ἀτομικοῦ βίου ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης τῶν δύο γενεῶν φιλότητος.

Μετὰ τῆς μνείας τοῦ βιβλίου τούτου, ὅπερ οὐδὲν εἶνε ἀλλ' ἡ δεῖγμα μικρόν τι ἐξωγκωμένον τοῦ εἶδους ἐκείνου τῆς μετεωρολεσχικῆς θεωρίας τῆς ρυθμιζομένης μᾶλλον ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς κράσεως τῶν ἀτόμων, ἢ ὑπὸ ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ὅπερ εἶνε ὄριμον ἐν τῇ μὴ ἀκαδημαϊκῇ ἡμῶν φιλοσοφίᾳ, δυνάμεθα νῦν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς.

B'.

Καὶ ἐν τῇ ἀκαδημαϊκῇ φιλοσοφίᾳ πρέπει νὰ διαστείλωμεν ἀλλήλων ποικίλας διευθύνσεις, προερχομένας ἐκ τῶν σχολῶν ἃς ἱδρυσαν φιλόσοφοι προτέρας γενεᾶς· ἐκ τούτων δ' εἶνε μὲν καὶ πάλιν ὁ Κάντιος, ὁ Ἐγκελος καὶ ὁ Ἐρβάρτος οἱ τὴν μεγίστην ἀσκούντες ἐνταῦθα ἐπιρροήν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ ὁ Σλειρμάχερος, ὁ Κραύσιος (*Krause*) καὶ ὁ Βενέκιος (*Beneke*) ἔχουσιν ὀπαδοὺς. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία τοῦ Σλειρμαχέρου ἔτυχε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οὐ σμικρὰς προσοχῆς ἐκτός τε τῆς τῶν θεολόγων χορείας καὶ ἐντὸς αὐτῆς· διότι ἐπειδὴ εἰς πολλοὺς ἀπήρσεν ἐπὶ τέλους ἡ θεωρητικὴ μέθοδος τοῦ Ἐγέλου, διὰ τοῦτο αὐτῶν τινες προσῆλθον εἰλικρινῶς πρὸς φιλοσοφίαν συνάπτουσαν ἰδανισμὸν καὶ πραγματισμὸν (*Realismus*).

ἄτε διδάσκουσαν ἰδίαν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τῶν ὑποκειμενικῶν μορφῶν τῆς τε αἰσθητικῆς ἐποπτείας καὶ τοῦ νοεῖν. Τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα τοῦ Σλαιορμαχέρου ἦσαν ἀφοριστικώτερα τὸν χαρακτῆρα, ἢ ὥστε νὰ βληθῶσι βάσις τακτικῆς σχολῆς, ἢ φιλοσοφικῆ ὁμῶς αὐτοῦ ἄποψις ἐγένετο παραδεκτὴ ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Ριττέρου, τοῦ ἱστορικοῦ τῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὸ τοῦ Φριδερίκου Ἀρμισίου (Harms) καὶ παρελήφθη ἐν τῇ γνωστῇ Λογικῇ τοῦ Ueberweg. Ὁ δὲ Κραύσιος ἀπολαύει μεγίστης τιμῆς παρὰ τῶν νομικῶν διὰ τὰ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου συγγράμματα αὐτοῦ. Τοῦ δὲ Βενεκίου ὄπαδοὶ εἶνε πρὸ πάντων οἱ παιδαγωγικοὶ προσελκυόμενοι ὑπὸ τῶν ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ποικίλων τάξεων τῶν μαθητῶν τῶν φιλοσόφων ὑπάρχει ἐπὶ μακρὸν ἤδη χρόνον τάξις ἀνεξαρτήτων φιλοσόφων, συντόνως ἀσχολουμένων νὰ μορφώσωσι φιλοσοφίαν ἐναρμόνιον πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Προςφυστάτα λοιπὸν δυνάμεθα νὰ προβῶμεν προσωτέρω πρῶτον μὲν ἀναφέροντες τὰ κύρια ρεύματα τῆς σχολικῆς φιλοσοφίας τὰ ἐκπηγάζοντα ἐκ τοῦ Ἑγέλου, Ἑρβάρτου καὶ Καντίου, εἶτα δὲ μνημονεύοντες καὶ τινὰς τῶν ἄλλων τούτων φιλοσόφων, τῶν εἴτε ἐκλεκτικῶς εἴτε ἀνεξαρτήτως φιλοσοφούντων.

Λίαν περὶεργον ἐν πρώτοις εἶνε, ὅτι ἐκ πάντων τῶν προτέρων συζημάτων τὸ αὐστηρότατον καὶ συμπαγέστατον κατὰ τὴν μορφήν, τὸ τοῦ Ἑγέλου, ἔχει τοὺς ἐλαχίστους νῦν πιστοὺς ὄπαδούς· διότι ἐκ τῆς μεγάλης φάλαγγος τῶν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Ἑγέλου ταχθέντων φιλοσόφων μόνος ἐν Γερμανίᾳ ὁ σεβαστὸς C. L. Michelet (ὁ ἀρτίως δημοσιεύσας τοὺς δύο πρώτους τόμους συστήματος φιλοσοφικοῦ)¹ δύναται νὰ κληθῆ ὀρθόδοξος Ἑγελικός· οἱ δ' ἄλλοι κορυφαῖοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑγελισμοῦ οἱ μὲν ἠλλοδόξησαν ὡς ὁ Φευερβάχιος καὶ ὁ Στραῦσσος, (Strauss) ἄλλοι δ' ἐτράπησαν ἀσμενέστερον ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας· ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἑγέλου δὲ προῆλθαν οἱ κράτιστοι τῶν νῦν ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας, διότι ἡ μεγάλη ἱστορικὴ εὐφυΐα ἐφ' ἣ διέπρεπεν αὐτὸς ὁ Ἑγελος ἐναπελείφθη κληρονομία τῆς σχολῆς αὐτοῦ· καὶ τοι εἰρήσθω καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας ἐξετέλεσαν προσφορώτερον τὸ ἑαυτῶν ἔργον, ἐλευθερωθέντες τῆς τυπικότητος (formalismus) τοῦ συστήματος. Καὶ ὁ μὲν J. E. Erdmann ἀπηλευθερώθη βαθμηδὸν αὐτῆς, προϊὼν ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ὁ δὲ Kuno Fischer καὶ ὁ E.

¹ Logik und Naturphilosophie 1876—1877.—Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀπέθανε πρὸ τινῶν μηνῶν. Σ. Μ.

Zeller ἐξ' ἀρχῆς ἤδη κατέλαβον θέσιν ἀνεξαρτητοτέραν. Ἡ τοῦ Φίσχέρου ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας (*Geschichte der neueren Philosophie*)¹ καταλθοῦσα μέχρι τοῦ Σχελλιγγίου μετὰ τοῦ συμπληρωτικοῦ αὐτοῦ συγγράμματος *Bacon und die Erfahrungs philosophie* (ὁ Βάκων καὶ ἡ ἐμπειρική φιλοσοφία) καὶ ἡ τοῦ Ζελλέρου *Geschichte der Griechischen Philosophie* (ἱστ. τ. ἑλλην. φιλοσοφ.) καὶ ἡ βραχυτέρα αὐτοῦ *Geschichte der deutschen Philosophie seit Leibnitz* (ἱστ. τῆς γερμ. φιλοσοφ. ἀπὸ Λεϊβνιτίου) πρόκειται ὑποδείγματα ἱστορικῆς ἐκθέσεως. Πλὴν ὁμοῦ οἱ δύο οὗτοι ἱστορικοὶ νοοῦσι πολὺ ἀλλήλων διαφόρως τὸ ἑαυτῶν ἔργον· διότι ἂ μὲν Φίσχερος ζητεῖ νὰ σκεφθῆ κατὰ πρῶτον ὅπως ἐν τῷ πνεύματι τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ καὶ ἔπειτα νὰ πραστήσῃ ἐλευθερώτερον τὰς διδασκαλίας τούτου· ὁ δὲ Ζελλερὸς ἐπιχειρεῖ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς ὅλον τὸ βάθος τῆς ὑπόθεσεως αὐτοῦ διὰ τῆς φιλολογικῆς ἀκριβείας, ἵνα ἔπειτα γράψῃ διὰ τοῦ ἀναγνώστῃς ἀληθεστάτην αὐτῆς κατὰ τὸ δυνατὸν εἰκόνα.¹

Εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον νὰ νοήσῃ τις μείζονα νοητικὴν διαφορὰν ἢ ὅση εἶνε ἡ τοῦ Ἐγέλου πρὸς τὸν Ἐρβάρτον· διότι εἰ καὶ ἀμφότεροι ἀποδέχονται τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ὄντολογικῆς μεταφυσικῆς, ὅτι ἡ ἐμπειρία πρέπει νὰ κατασκευάζεται ἐκ θεωρητικῶν ἐννοιῶν, καὶ οὐχὶ νὰ πορίζωνται αὐταὶ τῇ βοήθειᾳ ἐκείνης, ἀλλ' ὁμοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ἐγκελος παρίσταται ἡμῖν εὐτολμος θεωρητικὸς ὑπερπηδῶν πάντας τοὺς περιορισμοὺς τῆς γνώσεως, ὁ Ἐρβάρτος ἐνθάπτεται, οὕτως εἰπεῖν, ἐντὸς ἐπιμόχθου βασάνου τῶν ἐννοιῶν καὶ ἐκτίθησι τὰς συμφυεῖς τούτων· ἀντιφάσεις, ὥστε φαίνεται ὡς εἰ ἤθελε νὰ συμποδίσῃ μᾶλλον ἢ νὰ προαγάγῃ τὴν λύσιν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐπιφαίνεται αὐθις ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν διδασκάλων τούτων· διότι ἐν ᾧ οἱ περὶ τὸν Ἐγκελον ἐπεδείξαντο δύναμιν περὶ τὴν κατανόησιν τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τῆς φιλοσοφικῆς νοήσεως, τὸναντίον οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἐρβάρτου ἐφάνησαν ὅπως πρὸς τὴν ἱστορίαν ἀφυσεῖς· διότι οὐδὲ εἰς σπουδαῖος πως ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας προῆλθεν ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν.² ἀλλὰ πάλιν οὗτοι ἐξεδήλωσαν δύναμιν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ,

1 - Καὶ ὁ Schwegler, εἰς τῶν σαφεστάτων καὶ πολυμαθῶν ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἐγέλου προῆλθεν· τούτου δὲ τὴν μὲν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐξηλλήνισεν ὁ μακαρίτης Ἀλ. Χαντζερῆς. Αθήνησιν 1867· τὴν δὲ συνοπτικὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας (*Geschichte der Philosophie im Umriss*) οἰκτρῶς παρηρμήνευσε μεγασπηλαιώτης τις Τριανταφυλλίδης τῷ 1873. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου ἔργου παρατρέχει τὸν Schwegler ὡς ἀρχαιότερον. Σ. Μ.

2 Δὲν πρέπει ἐκ τούτων ὀρμώμενός τις νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι οὐδεὶς τῶν περὶ τὸν

ἐνθα οἱ περὶ τὸν Ἐγκελον ἐφάνησαν ἀσθενέστατοι: καίτοι δύναται τις νὰ εἴπη, ὅτι οἱ ἐρβαρτικοὶ ἐγένοντο τοσοῦτω δοκιμώτεροι ψυχολόγοι, ὅσω μᾶλλον ἐξέφυγον τὰ δεσμὰ τῆς ἐρβαρτικῆς μεταφυσικῆς. Οὕτως ἡ τοῦ **Drobisch, Empirische Psychologie** (Ἐμπειρικὴ ψυχολογία) ἐπειδὴ χωρεῖ ἐπὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας ἄνευ μεταφυσικῶν ὑπολήψεων, ἐν τῷ πνεύματι ὅμως τῆς αὐστηρᾶς τοῦ Ἐρβάρτου κριτικῆς, διὰ αὐτὸ τοῦτο εἶνε εἰσέτι ἐξοχὸν ἐγχειρίδιον καὶ τοι φυσικῶ τῷ λόγῳ ὡς ἐκδοθὲν ἤδη τῷ 1842 δὲν ἀντιπροσωπεύει πλέον τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης. Ὡσαύτως δύο τῶν κρατίστων ψυχολόγων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων στηρίζονται, καὶ περ ἀνεξαρτητότερον τοῦτο πράττοντες, ἐπὶ τοῦ Ἐρβάρτου, ὁ Ἑρμαννος Λότζιος (**Lotze**) δῆλον ὅτι, οὗ τινος ἡ μὲν **Medicinische Psychologie** (ιατρικὴ ψυχολογία) ὑπῆρξεν πρόδρομος τῆς ἐνεστῶσης ἡμῶν φυσιολογικῆς ψυχολογίας, ὁ δὲ **Μικρόκοσμος** ἐξήγειρεν εὐρύτερον ἐκ μὴ φιλοσόφων ἀναγνωστῶν κύκλον· καὶ ὁ Θεόδωρος Βάϊτς (**Baitz**) ὅστις διέπρεψεν ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν αὐτοῦ **Anthropologie der Naturvölker** (Ἀνθρωπολογία τῶν ἐν φυσικῇ καταστάσει λαῶν) ἢ ἕνεκα τοῦ **Lehrbuch der Psychologie** (διδασκτικὸ ἐγχειριδίου τῆς ψυχολογίας) Ὁνεωστὶ ἀποθανῶν **W. Volkmann** ἀντείχετο σφιγκτότερον ὅμως τῆς τοῦ Ἐρβάρτου ἀπόψεως· τὸ δὲ **Lehrbuch der Psychologie** αὐτοῦ ἐγένετο διὰ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως, ἐν ἧ κεῖνται πολλαὶ ἱστορικαὶ πληροφορίαι, χρησιμώτατον βιβλίον. Ἐκ τοῦ Ἐρβάρτου ὠρμήθη ἐπ' ἴσης καὶ ἡ πρώτη προώθησις εἰς ἐκείνας τὰς ἐρεῦνας, ἃς πρῶτος ὁ **M. Λάζαρος** ἐκάλεσε **Völkerpsychologie** (ψυχολογίαν τῶν λαῶν) ὑπόθεσιν ἐχούσας τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἧτοι γλῶσσαν, ἦθη καὶ ἔθιμα, μύθους κτλ. Αὐτὸς ὁ Λάζαρος ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ **Leben der Seele** (ὁ βίος τῆς ψυχῆς ἐκδ. Β'. Τομ. I. 1876) σειρὰν λαμπρῶν δοκιμῶν πραγματευομένων τὰς πλείστας τῶν τοιοιτοτρόπων ὑποθέσεων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἱδρυσε μετὰ τοῦ **H. Steinthal** ὄργανον τῶν τοιούτων σπουδῶν τὴν **Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft** (Περιοδικὸν τῆς τῶν λαῶν ψυχολογίας καὶ τῆς γλωσσολογίας) ἀποτελοῦν ἤδη τὸν

Ἐρβαρτον ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας ὑπάρχει. Διότι ὁ μὲν **L. Strümpell** ἔγραψε **Geschichte der Griechischen Philosophie** (ἱστορ. τ. ἑλλην. φιλ.) 1854—61· ὁ δὲ **Thilo**, **Kurze pragmatische Geschichte der Philosophie** 1876 (σύνοψιν πραγματικῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφ.) ὧν ἀμφοτέρων τὰ ἔργα ἐπαινοῦσι πολὺ οἱ ἐρβαρτικοί. Τούτους δὲν ἀγνοεῖ μὲν, δὲν ἐκτιμᾷ ὅμως ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου ἄρθρου. Σ. Μ.

ἕνατον αὐτοῦ τόμον καὶ περιέχον πλοῦτον πολυτίμου ὕλης.¹ Ὁ Στείνθαλος, ὁ κυριώτερον ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ προσφέρει εἰς αὐτὸ τοὺς πλείστους ἐράνους δημοσιεύων ἐν αὐτῷ σπουδαιοτάτας ἐρεῦνας ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τῆς γλώσσης καὶ ἐν τῇ μυθολογίᾳ· οἱ τ' ἔρανοι δ' οὗτοι καὶ τὰ ὀλοσχερῆ συγγράμματα *Ueber den Ursprung der Sprache* (περὶ γενέσεως τῆς γλώσσης), *Ueber die Typen des Sprachbaues* (περὶ τῶν τύπων τῆς τῶν γλωσσῶν κατασκευῆς), *Ueber die Manden-Negersprache* (περὶ τῆς γλώσσης τῶν Μανδονέγγρων) καὶ τέλος ἡ *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft* (εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ψυχολογίαν καὶ Γλωσσολογίαν) ἀπὸδεικνύουσι τὸν Στείνθαλον ἕνα τῶν διαπρεπεστάτων ψυχολόγων τῶν ἡμετέρων χρόνων. Ἀλλὰ πρὸς τῇ ψυχολογίᾳ ἡ Ἑρβαρτικὴ σχολὴ ἐκαλλιέργησε πολὺ καὶ τὴν παιδαγωγικὴν, πολλῶν ὀπαδῶν αὐτῆς ὄντων πρακτικῶν παιδαγωγῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ **R Zimmermann** ἐπεχείρησε μόνος πάντων τῶν Ἑρβαρτικῶν νὰ πραγματευθῇ τὴν *Αἰσθητικὴν* ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἑρβάρτου· ἀλλὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀποτελοῦσι μᾶλλον αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίαι ἢ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.² Ὁ Λόζιος ὁμοίως ὁ ἐπόμενος (ἀνεξαρτήτως ὁμοίως) εἰς τὸν Ἑρβαρτον ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ καὶ Μεταφυσικῇ ἀπεχωρίσθη ὅλως τῆς σχολῆς ὡς πρὸς τὴν θεμελίωσιν τῆς Αἰσθητικῆς.³ Καὶ ὁμοίως δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ πολὺ παρώτρυναν αἱ διδασκα-

1 Τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἰδρύθη τῷ 1859, ἐκδιδόμενον δις τοῦ ἔτους· ἕκαστον τόμον ἀποτελοῦσι τέσσαρα τεύχη Σ. Μ.

2 *Aesthetik* 2 Bde Wien 1865. *Studien und Kritiken zur Philosophie und Aesthetik*, Wien 1870.—Νομίζω ὁμοίως, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδράμῃ τις σιγῇ ὅτι καὶ ἐκ τῆς Ἑγελείου Σχολῆς προήλθον αἰσθητικοὶ καὶ ἴσως ἐκ τῶν κρατίστων ἐν τοῖς νῦν χρόνοις. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Th. Vischer, ὁ K. Fischer, ὁ K. Köstlin ὁ M. Karriere, ὁ M. Schassler καὶ ἄλλοι ἥτοιμος λόγου ἄξιοι· εἶνε δὲ πάντες οὗτοι ζῶντες καθηγηταί, πλὴν τοῦ Vischer θανόντος τῷ 1877 Σ. Μ.

3 *Gescichte der Aesthetik*, München 1868.—ὑπὸ τῶν ἐκφράσεων τούτων τοῦ Wundt παραγόμενός τις ἴσως ὑπολάβῃ Ἑρβαρτικὸν τὸν Λόζιον. Καὶ τοιοῦτον ἐκήρυξαν αὐτὸν καὶ ἄλλοι· μὲν ἤδη οὐκ ὀλίγοι, μάλιστα δ' οἱ περὶ τὸν Ἑρβαρτον. Ἀλλ' ὁ Λόζιος οὐ μόνον ἐπολέμησεν ἀρχῆθεν τὰς μεταφυσικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἑρβάρτου, ἀλλὰ καὶ διαρρήδην διαμαρτύρεται κατὰ τῶν τασσόντων αὐτὸν μετὰ τῶν Ἑρβαρτικῶν, διακηρύττων (ἐν τῷ α. τεύχει τῶν «Ἐριστικῶν» (*Streitshriften*) 1857 I. σελ. 5—8) ὅτι εἰς μὲν τὴν καθολικωτέραν διαμόρφωσιν τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ φρονημάτων εἰσηλθε «διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν πυλώνων τοῦ μοναδολογικοῦ κόσμου τοῦ Λεϊβνιτίου», πολλὰς δ' ἄλλας Ἑρβαρτιζούσας δόξας παρέλαβε παρὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Σ. Μ.

λίας τοῦ Ἐρβάρτου, καὶ τοὶ ἐξήγειραν ἄνδρας ἔξω τῆς ἐρβαρτικῆς χορείας. Διότι, ὅταν ὁ Φέχνερ (Fechner) ἔργον κύριον ποιῆται ἐν τῇ ἑαυτοῦ *Vorschule der Aesthetik* (Προπαιδεία τῆς αἰσθητικῆς) νὰ ὀρίσῃ διὰ παρατηρήσεως καὶ πειραμάτων τὰς ἀπλουστάτας σχέσεις, αἱ τινες αἰσθητικῶς ἀρέσκουσιν ἢ ἀπαρέσκουσιν, τοῦτο εἶνε ἰδέα ἣ τις δύναται νὰ ἀνεχθῆ εἰς τὴν περὶ στοιχειωδῶν αἰσθητικῶν σχέσεων διδασκαλίαν τοῦ Ἐρβάρτου, καὶ τοὶ ἴσως ἀμεσώτερον ἀνερρίπισεν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Φεχνέρου τὴν ἔννοιαν ταύτην ὁ Ἀδόλφος Ζεϊσίγγιος (Ziesing), ὃς τις ἐν σειρᾷ συγγραμμάτων ἐπειράθη νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ χρυσεὴ τομὴ εἶνε ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς Αἰσθητικῆς.¹ Αὐτὸς δ' ὅμως ὁ Ζεϊσίγγιος πιθανῶς παρέλαβεν αὐτὴν παρὰ τοῦ Ἐρβάρτου, διότι ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν διανοιῶν, τῶν οὐχὶ σπανίων παρ' ἡμῖν, οἵτινες ἐξεργάζονται φιλοσοφικὰς ἑαυτῶν ἰδέας κυρίως μὲν κατεχόμενοι ὑπὸ θρησκευτικῶν ἢ ποιητικῶν αἰσθημάτων, ὀλίγον δὲ φροντίζοντες περὶ λογικοῦ συστήματος.

Προϊούσης τῆς ἀναπτύξεως τῆς φιλοσοφίας συχνάκις ἐπεφάνη ὑποστροφή τις πρὸς τοὺς πρόσθεν χρόνους τελουμένη καὶ συνέβη ἀληθῶς ὡς τε κατὰ τὴν παρακμὴν τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Ἐγέλου καὶ Ἐρβάρτου νὰ ἀναδράμωσιν τινες ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν προτέρων φιλοσόφων. Πρώτιστα δὲ πάντων ἐγένετο ἀναγέννησις τις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐκλεκτικῆς ταύτης κινήσεως ἦτο ὁ ἐν Βερολίνῳ Ἀδόλφος Τρενδελεμβούργος (Trendelenburg), ὃς τις πολλὴν ἡσκησεν ἐπιρροὴν διὰ τε τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν λογικῶν αὐτοῦ ζητήσεων (*Logische Untersuchungen*). Ὡς εἰκὸς ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὴν διανοητικὴν πρωτοτυπίαν κατέλαβεν νάρκη τις, ὁ Τρενδελεμβούργος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἡσχολοῦντο κυρίως περὶ τὴν φιλολογικὴν κριτικὴν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων.

¹ Χρυσὴ τομὴ καλεῖται, ὡς γνωστὸν, ἐκείνη ἡ διμερῆς μήκος τινός (γραμμῆς τινος π. χ.) τμησίς, ἧς τὸ ἔλασσον τμήμα α ἔχει πρὸς τὸ μεῖζον β ὡς τοῦτο (τὸ β.) πρὸς τὸ ὅλον γ. Τὴν χρυσεὴν ταύτην τομὴν λοιπὸν θεωρεῖ ὁ Ζεϊσίγγιος ὡς τὸ τελειότατον μεσάζον μεταξὺ τῆς ἀπολύτου ἰσότητος 1:1 καὶ τῆς ἀπολύτου διαφορᾶς 1:0. Ἄνευρε δ' αὐτὴν ἤδη καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς λαμπροτάτοις τῶν μνημείων τῆς παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς κρατοῦσαν, τῷ Παρθενῶνι καὶ Ἐρεχθεῖῳ, τοῖς Προπυλαίοις καὶ τῷ Θησεῖῳ (ἐν τῇ σχέσει τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μήκος τῶν πλευρῶν). Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ αὗτος ἐνόμισεν, ὅτι ἀνεῦρε τὴν χρυσεὴν τομὴν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως, τῷ ἀνθρώπῳ, τοῖς ζώοις, τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἄστροις, φανερώς ἐν πολλοῖς κενεμβατῶν (προβλ. τὴν ἀρίστην περὶ τῆς τομῆς ταύτης πραγματείαν τοῦ μαθηματικοῦ Wittstein, *Der goldene Schnitt Hannover 1874*) Καθόλου εἰπεῖν ὅμως ἡ χρυσεὴ τομὴ, ἧς ἡ μὲν οὐσία ἦν γνωστὴ ἤδη εἰς τὸν Εὐκλείδην, τὸ δ' ὄνομα εἶνε μεσαιωνικόν (*sectio aurea*) ἔχει οὐ

Ἄλλ' ἡ κίνησις αὕτη ἀπέβη σπουδαιοτέρα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ὅτε νεώτεροι φιλόσοφοι ἤρξαντο μελετώμενοι καὶ τούτων βεβαίως οὐδείς ἠδύνατο νὰ ἐξισωθῆ πρὸς τὸν Κάντιον, ἐξ οὗ προήλθον ὅ τε Φίχτιος καὶ Σχελλίγγιος, καὶ ὁ Ἐγκελος καὶ ὁ Ἐρβαρτος καὶ ὁ Σχωπεγγαυέρος καὶ ἐν ᾧ ἄρα ἐνέκειντο συνεπτυγμένοι ἅπασαι αἱ ποικίλαι διευθύνσεις τῆς τελευταίας φιλοσοφίας. Ἀπὸ τῆς ἀριστοτελικῆς λοιπὸν φιλολογίας ἐγένετο μετάβασις ἐπὶ τὴν «φιλολογίαν τοῦ Καντίου.» Καὶ ἐν πρώτοις μὲν πάντων ἐπεδιδώχθη ἡ ἀκριβὴς κατανόησις τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῆς Κοιμισβέργης, ἀλλ' οὕτως ἐγεννήθη κατὰ μικρὸν «φιλοσοφία τοῦ Καντίου», ἥτοι Νεοκαντικὴ τις σχολή, ἐχομένη σφιγκτότερον τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, ἣν ἐσπούδαζε νὰ ἀναπτύξῃ. «Ὅπισω πρὸς τὸν Κάντιον» ὑπῆρξεν ἡ ἀλαλά πρὸς ἣν συνήλθον ἀλαλάζοντες μάλιστα πολλοὶ τῶν νεαρωτέρων φιλοσόφων. Ὁ Otto Liebmann ἔδειξε τὸν δρόμον διὰ τοῦ συγγράμματός αὐτοῦ *Kant und die Epigonen*. (ὁ Κάντιος καὶ οἱ ἐπίγονοι 1865) ἀλλ' ὁ μάλιστα πάντων τῶν μαθητῶν τούτων συντελέσας εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Καντίου εἶνε ὁ ἐν Μαρβούργῃ καθηγητῆς Hermann Cohen.¹ Καὶ ἐπειράθη μὲν οὗτος πάσῃ μηχανῇ νὰ ἐκφράσῃ τὰς νεωτέρας διδασκαλίας τῶν ἐπιστημῶν διὰ τῆς γλώσσης τῶν τοῦ Καντίου τύπων· ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι καὶ πολλάκις κατενόησε τὰ νοήματα τοῦ Καντίου καὶ δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὰ σαφέστερον αὐτοῦ τούτου, οὗ τινος αἱ ἐκφράσεις πολλάκις εἶνε ἀτημέλητοι καὶ σκοτειναί· εἰς τοῦτον δὲ τὸν ἄνδρα προσήκει ἡ μεγάλη τιμὴ, ὅτι ὑπερενίκησε τὰς εἴτε φαινομένας εἴτε ἀληθεῖς ἀντιφάσεις ὅσαι εὐρίσκονται ἐν τῷ Καντίῳ, διὸ αἱ ἐκθέσεις αὐτοῦ θὰ φανῶσι λίαν ἰσχυραὶ εἰς ἐκείνους, οἳ τινες στεροῦνται ἰδίων μοχλῶν πεποιθήσεων, ὅπως ἀναντιρρήτως αἰδόκιμοι αὐτοῦ ἐρμηνεῖται πολὺ συνεβάλλοντο εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Νεοκαντισμοῦ. Καὶ ὅμως ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ μὴ φρονῶ, ὅτι ἡ ὅλη κίνησις αὕτη ἐφ' ὅσον ὁ ἀλαλαγμὸς αὐτῆς λέγει «Ὅπισω πρὸς τὸν Κάντιον» καὶ μὴ μᾶλλον «πέρα τοῦ Καντίου» εἶνε ἐναντία τῆς ἱστορίας, οὐδὲν ἄρα κατ' ἀνάγκην ἔχουσα μέλλον, ὡς παρορῶσα τὴν ἀνάγκην συνεχοῦς ἀναπτύξεως. Ὁ ὀρθόδοξος νεοκαντισμὸς θὰ ἀγάγῃ ἀφεύκτως εἰς ἀντιδραστικὰ ρεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ Jürgen Bona Meyer ὅς τις

σμικρὰν σημαντικότητα ἐν τῇ νέᾳ πειραματικῇ αἰσθητικῇ, ἣν πλεῖστοι νῦν ἀποδέχονται καὶ καλλιεργοῦσιν οἷοι ὁ Fechner, Helmholtz, Blaserna, Brücke Wundt. κ. λ. π. Σ. Μ.

¹ Kants Theorie der Erfahrung. Berlin 1874. Die systematischen Begriffe n Kants vorkritischen Schriften. Berlin 1873.

ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Kants Psychologie*, (Ψυχολογία τοῦ Καντίου) ὅπου ἄλλως εἶνε πολλοῦ ἄξιον λόγου· ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς ἐπόψεως ζητεῖ ἄσμενος νὰ ἀνιδρῶσῃ τὴν περὶ ψυχικῶν δυνάμεων τὴν εὐτυχέστατα ἐξοστρακισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑρβάρτου, μόνον διότι ὁ Κάντιος ἔκειτο περιπεπλεγμένος ἐν αὐτῇ. Τῶν νεοκαντιακῶν δὲ τούτων τινὲς ἐχάλκευσαν τὴν λέξιν «Κριτικὸς» ἵνα σημαίνωσι δι' αὐτῆς τοὺς φιλοσοφικοὺς αὐτῶν σκοποὺς καὶ ἡ διάκρισις εἶνε σημαντικωτάτη. Ὅτι καὶ ἂν πράξῃ ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἐξω τῆς Κριτικῆς, δεικνύει ὅτι ἡ κριτικὴ φιλοσοφία εἶνε δόγμα τοῦ Νεοκαντισμοῦ καὶ ὅτι γενόμενός τις κριτικὸς παύεται ὢν κριτικὸς. Οὐδεμία ὁμῶς ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἐντὸς τῆς ὀρθοδόξου νεοκαντιακῆς σχολῆς ἐγένοντο ἀπόπειραί τινες περαιτέρω προαγωγῆς τοῦ καντιακοῦ συστήματος ἐφαρμοζομένου ἐπὶ διαφόρων χωρῶν τῆς ἐμπειρίας. Οὕτως ἐπεχείρησεν, εἰ καὶ ἔπραξε· τούτο ἐσχάτως, ὁ *A. Krause* νὰ ἀναπτύξῃ τὴν περὶ κατηγοριῶν διδασκαλίαν σπουδάζων νὰ ὑπαγάγῃ εἰς αὐτὰς τὰς ποικιλωτάτας μορφὰς τῆς ἀντιλήψεως (*perception*) καὶ τοῦ συναισθητικοῦ¹ καὶ ὁ *A. Classen* ἐπεχείρησεν ἔπειτα νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ περίγραμμα τῶν κατηγοριῶν τούτων ὅλην τὴν φυσιολογικὴν ὀπτικήν.² Ἄλλ' ὅμως εἰ καὶ ἡ φιλοπονία καὶ οὐκ ὀξύνουσα τῶν βιβλίων τούτων εἶνε ἀξία ἐκτιμήσεως, ἐν τούτοις ἀδύνατον ὁμῶς νὰ μὴ κατίδῃ τις ὅτι εἶνε λυπηρῶς ἄκαρπα· διότι τί ἄλλο θὰ ἦτο καὶ αὐτὸ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τῶν ἀγώνων τούτων, ἢ τεχνικὴ ταξινόμησις ἀντὶ τῆς ἐξηγήσεως, ἧς χρῆζομεν;

Ἄλλ' ἤδη ἤρξατο γεννώμενον ἀντίθετόν τι πρὸς τὸν Καντισμὸν ὅστις προέβαινε τόσον ἰσχυρῶς· διότι ἐντὸς αὐτῆς τῆς σχολῆς ἐγένετο ἀπόπειρα διαλλαγῆς τῆς τοῦ Καντίου πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῆς νεωτάτης ψυχολογίας καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἧτις κατήνησεν εἰς ἐλαστικωτάτας ἐρμηνείας καὶ σημαντικὰς παραχωρήσεις. Ὁ *A. Stadler* π. χ. ὅστις πρότερον ἐπειράθη νὰ προσαρμόσῃ τὴν τελεολογίαν τοῦ Καντίου πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν θέσιν τῆς βιολογίας³ ἠθέτησεν ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ συγγράμματι⁴ ἐν τῶν κυρίων στηριγμάτων τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας τοῦ Καντίου, τὴν παραγωγὴν τῶν κατηγοριῶν ἐκ τῶν τύπων τῶν κρίσεων καὶ

1 Die Gesetze des menschlichen Herzens wissenschaftlich dargestellt als die Formale Logik des reinen Gefühls. Lahr 1876.

2 Physiologie des Gesichtsinnes, Braunschweig 1876.

3 Kants Teleologie und ihre Erkenntnistheoretische Bedeutung Bezzel 1874.

4 Die Grundsätze der reinen Erkenntnistheorie in der Kantischen Philosophie Leipzig 1876.

περ θέλων ἔτι νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν μεταφυσικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Ἡ πρὸς ἐλευθερωτέραν κριτικὴν τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας διάθεσις ἐκδηλοῦται ὡσαύτως διὰ τῆς ἐκδόσεως πολλῶν συγγραμμάτων, ἅτινα φανερώς παραγκωνίζοντα τὸ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καντιακῶν διδασκαλιῶν ζήτημα ἀσχολοῦνται περὶ μόνην τὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως αὐτῶν, ὡς ἔπραξαν τοῦτο ὁ διδάκτωρ **Fr. Paulsen**¹ ὡς πρὸς τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν καὶ ὁ **Fritz Schulze**² καὶ ὁ **Konrad Dieterich**³ ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ συγγράμματα τοῦ Καντίου. Συγχρόνως δὲ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων «Καντιακῶν φιλολόγων» ἐσπούδασαν ἰδίως περὶ τε τοὺς προκατόχους καὶ ὁμοχρόνους τοῦ φιλοσόφου. Καὶ ὁ μὲν **J. B. Meyer** ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁ **Tetens** ἦτο ὁ κυριώτατος οὐλοφιακὸς φιλόσοφος, παρ' οὗ ἔλαβεν ὁ Κάντιος τὴν ἑαυτοῦ ταξινόμησιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων,⁴ ὁ δὲ **B. Erdmann** ἐδημοσίευσεν ὑστερώτερον ἰδίαν πραγματείαν περὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ Καντίου, τοῦ **Martin Knutzen**⁵ καὶ ὁ **J. H. Witte** σχεδιογράφημά τι περὶ τε τοῦ βίου καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως ἐνὸς τῶν πρώτων ἐπικριτῶν τοῦ Καντίου, τοῦ διακεκριμένου Ἰουδαίου Σολομῶντος Μαίμωνος,⁶ δύο δὲ πρὸ τούτου ἔτη ἐδημοσίευσεν ὁ **E. Pfliderer** ἐπιμελῆ ἐκθεσιν τῆς τοῦ Οὐμου (**Hume**) φιλοσοφίας, ἥτις ἴσχυσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν κριτικὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Καντίου.⁷ Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀφικνούμεθα εἰς ἐκεῖνο τὸ σημεῖον, ὅπου ἡ ἀλλαγὴ «πέρα τοῦ Καντίου» ἀρχεται νὰ ὑπερισχύῃ τῆς ἄλλης. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐδημοσιεύθη σειρά σπουδαίων συγγραμμάτων, ἅτινα τὸ μὲν στηριζόμενα ἐπὶ τοῦ Κάντιου, τὸ δὲ ἐπανορθοῦντα τὰς διδασκαλίας αὐτοῦ σκοποῦσι νὰ βάλωσι νέους θεμελίους τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας. Ἐκ τούτων ἐγγύτατα τοῦ Καντίου ἴσταται ὁ **Philosophischer Criticismus** (φιλοσοφ. Κριτικὴ) τοῦ **A. Riehl**,⁸ καὶ τοι οὐδὲν ἦττον ὁ συγγραφεὺς ὑπερμολθεῖ νὰ δικαιώσῃ καὶ τοὺς ὑστερωτέρους φιλοσόφους· ὁ **Göring** ὁμοίως

1 Versuch einer Entwicklungsgeschichte der kantischen Erkenntnisslehre. Leipzig 1875.

2 Kant und Darwin Ein Beitrag zur Geschichte der Entwicklungslehre Jena 1875.

3 Kant und Nenton Tübingen 1877

4 Kant's Psychologie Berlin 1870.

5 Martin Knutzen und seine Zeit Leipzig 1876.

6 Salomon Maimon Berlin 1876.

7 Empirismus und Skepsis in David Humes Philosophie Berlin 1874.

8. Der philosophische Criticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft Bd. I., Leipzig 1876.

βαίνει ἐγγύτερον τῆς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τοῦ Οὔμου καὶ τοῦ Στουάρτου Μιλλίου (Stuart Mill) ἐν τῷ αὐτοῦ System der kritischen Philosophie (Σύστημα τῆς Κριτικῆς Φιλοσοφίας) (Τομ. Α 1874. Τομ. Β. 1876) ὅπερ ἀρμοδιώτερον θὰ ἐπεγράφετο Κριτικὴ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἣς ὁ δεύτερος τόμος εἶνε ἀφιερωμένος εἰς τὸν Κάντιον. Ἄλλ' ὁ ἐξυτομώτατος τῶν κριτικῶν τοῦ Καντίου εἶνε ὁ Ernst Laas, ὅστις καταλληλότατα ἐξέλεξεν ὡς ὑπόθεσιν ἰδιαζούσης ἐξετάσεως ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς Kritik der reinen Vernunft (τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου ὑπὸ Καντίου), ὅπερ εἶνε σημαντικώτατον εἰς τὴν ἐπιπέδον τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τὰς μερικὰς ἐπιστήμας ἰδίᾳ, ἥτοι τὸ τμήμα «Αἱ ἀναλογίαι τῆς ἐμπειρίας.»¹

Οὕτω λοιπὸν κατηντήσαμεν κατὰ τὸν ροῦν τῆς ἡμετέρας ἐπιθεωρήσεως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ποικίλων ἀποπειρῶν πρὸς εὐρεσιν νέας φιλοσοφίας μᾶλλον ἢ ἦττον ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς προτέρας· δυνάμεθα δὲ καὶ πάλιν νὰ διακρίνωμεν δύο διευθύνσεις, ἰδανιστικὴν καὶ πραγματιστικὴν (πραγλιστικὴν.) Καὶ ἡ μὲν ἰδανιστικὴ ἀναφέρεται κυρίως πρὸς τὸν Κάντιον καὶ τὴν καντιακὴν κίνησιν ἣν ἐσκιαγραφήσαμεν ἀρτίως. Ὁ Ἀλβέρτος Λάγγιος εἰς τῶν ἰκανωτάτων ἀντιπροσώπων τῆς ἰδανιζούσης ταύτης φιλοσοφίας ὁμολογεῖ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τοῦ Ὑλισμοῦ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἐφ' ἑαυτοῦ ἤσκησεν ἡ ὑπὸ τοῦ Cohen ἐρμηνεία τοῦ Καντίου. Ὁ Λάγγιος δὲν φρονεῖ μὲν, ὅτι πᾶσαι αἱ διδασκαλίαι τοῦ Καντίου εἶνε ἀποδεκταί· διότι ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ μὲν ὑπερβατικὴ αἰσθητικὴ αὐτοῦ χρήζει θεμελιώσεως ἐδραζομένης ἐπὶ τῆς Ψυχολογίας, ἡ δὲ Ἀναλυτικὴ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ δλόκληρος ὑπὸ τὰς αὐγὰς τῶν νεωτάτων ἐξαγομένων τῶν ἐπιστημῶν· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀποδέχεται εἰσέτι τὴν φιλοσοφικὴν ἀποψιν τοῦ Καντίου, ἣν γεραίρει ὡς παντάπασιν ἀναιροῦσαν τὸν τε ὕλισμόν καὶ τὴν δογματικὴν μεταφυσικὴν. Καὶ ὅμως οὐδαμῶς ἀρκεῖται ἠθικῶν λόγων ἕνεκα εἰς τὸ ἀρνητικὸν μόνον τοῦτο ἐξαγόμενον· διότι φρονεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ἐγείρωμεν ἰδανικὸν κόσμον ὀπισθεν τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ τοῦτον νὰ νομίζωμεν ἀληθῆ πραγματικότητα τῶν ὄντων. Ἡ τοῦτο ἐπιχειροῦσα νὰ κατορθώσῃ μεταφυσικὴ εἶνε ὄνειρον· αἱ κατασκευαὶ αὐτῆς εἶνε ἀπάτη· ἀλλ' ἡ ἀπάτη εἶνε ἀνάγκη. Ποθεινῶς τείνοντες πρὸς τὸ ἰδανικὸν ἠσθάνθησαν αἰετοτε οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀνάγκην τῶν ἐπινοιῶν τῆς μεταφυσικῆς, καὶ θὰ χρῆζωσι πάντοτε αὐτῶν.² Ἡ

¹ Kants Analogien der Erfahrung, Berlin 1876.

² Ἐπιμελής μὲν ἐπίκρισις τῆς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τοῦ Λαγγίου ὑπὸ τοῦ Μ.

μεταφυσική ἄρα καὶ ἡ ποίησις ἔχονται σφιγκτότατα ἀλλήλων κατὰ τὸν Λάγγιον, ὅς τις αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὠθούμενον μᾶλλον ἢ πρὸς πάντας τοὺς προτέρους φιλοσόφους πρὸς τὸν Σχίλλερν, τὸν ποιητὴν ἅμα καὶ καντιακὸν φιλόσοφον. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Κάντιος ὀλίγον θὰ ἠρέσκετο εἰς τοιαύτην γνώμην, διότι ἐκήρυξεν, ὅτι ἡ ποίησις οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς οὐδὲ πρὸς τὸν διαχειρισμὸν τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ Λαγγίου ὅμως ἡ δόξα εὐλήπτως συνέχεται πρὸς τὸ νῦν κυριεῦον ἐνδιαφέρον τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας διότι ἂν ἡ μεταφυσική ἀναγνωρίζεται μόνον ἐν τῇ ἱστορικῇ διαδοχῇ τῶν παρελθόντων μεταφυσικῶν συστημάτων, τότε ἡ μεταφυσική τοῦ μέλλοντος ἀποβαίνει παραπλησία πῶς πρὸς τὸν ἰδανισμὸν τοῦτον τοῦ Λαγγίου. Ἡ αὐτὴ δόξα ὑποστηρίζεται κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον οὐχὶ ἀσθενέστερον, ὡς ἡ ἱστορικὴ δικαιολόγησις τῆς Μεταφυσικῆς, ὑπὸ τοῦ Δρ. R. Avenarius ἐν τινι μικρᾷ μὲν ἀλλ' ἐμβριθεῖ πραγματείᾳ,¹ ἐν ᾗ οὗτος ἰσχυρίζεται ὅτι ἕκαστὸν φιλοσοφικὸν σύστημα ζητεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὸν πόθον περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ παντὸς ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστατα. Ἡ δὲ πραγματιστικὴ κίνησις τῆς ἡμετέρας ἀκαδημαϊκῆς φιλοσοφίας δὲν συνδέεται τόσον πρὸς τὸν Κάντιον ὅσον ἡ ἰδεολογική, ἀλλ' ἔχεται μᾶλλον τοῦ Λοκκίου καὶ Οὔμου, ἢ τοῦ Αὐγούστου Κόμμητος (ὅς τις ἐγένετο παρ' ἡμῖν γνωστὸς βραδύτερον, ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ) κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον δὲν εἶνε ἀνεξάρτητος. Ὁ J. H. von Kirchmann ἐξέθηκε πραγματιστικὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν² ἀναμιμνήσκουσαν μὲν τὴν τοῦ Ξολβίου, ὡς ἀπονέμουσαν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξιν εἰς τὰς αἰσθητικὰς ἀντιλήψεις, ἀλλ' οὐχ ἦττον πολὺ πάλιν ἀφισταμένην τοῦ Αἰσθητισμοῦ, ὡς ἀποδεχομένην ἀρχικὰς μορφὰς τοῦ νοῦ συνεργαζομένας μετὰ τῆς ἀντιλήψεως πρὸς τὴν παραγωγὴν τῆς γνώσεως. Πολλῶ ὅμως ἐγγύτερον τοῦ αἰσθητισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ ἴσταται ἡ τοῦ Εὐγενίου Δυριγγίου (Dühring) «φιλοσοφία τῆς πραγματικότητος»³ σκοποῦσα καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τούτου νὰ ἀντιταχθῇ ἀντίρροπος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κάντιου περὶ ὑποκειμενικῶν μορφῶν. Κατὰ τὸν Δυρίγγιον χῶρος καὶ χρόνος εἶνε μορφαὶ τῆς ἡμετέρας αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως μόνον διότι εἶνε καὶ ἀντικειμενικῶς πραγ-

Heinze εὑρηται ἐν τῷ ἀριθμῷ II, τοῦ Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philos. συμπαθῆς δ' ἀντιπαραβολῇ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Δυριγγίου καὶ Ἀρτμάννου ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Dr. Hans Vaihinger, Hartmann, Dühring und Lange 1876.

¹ Philosophie als Denken der Welt gemäss d. Princip des Kleinsten Kraftmaasses. Leipzig 1876.

² Die Philosophie des Wissens Berlin 1864.

³ Cursus der Philosophie Leipzig 1875.

ματικά· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἅπασαι αἱ παραπλήσια καθολικαὶ σχέσεις, ὡς π. χ. ἡ αἰτιότης, ἔχουσιν οὐ μόνον κατ' ἔννοιαν, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴν ὑπαρξιν. Ἡ ἐν τῇ φυσικῇ διαλεκτικῇ αὐτοῦ *Natürliche Dialektik* 1865) ἐπικρίσις ὄντολογικῶν τινῶν ἀποπλανήσεων τοῦ νοῦ εἶνε λαμπρόταται· καταδηλοῖ δ' ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ σπανίαν οἰκειότητα πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἐκτὸς τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἔγραψε μίαν πολλῶ αὐτῶν ὑπερτέραν ἱστορίαν τῶν ἀρχῶν τῆς μηχανικῆς (*Geschichte der Principien der Mechanik* 1873. 6'. ἐκδ. 1876)¹ ἐπίσης δὲ διάφορα κοινωνιολογικά συγγράμματα, ὧν ἐξέχει τὸ *Cursus der National—und Socialökonomie* (Μαθήματα τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς οἰκονομίας 1873.) Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν εὐρείαν πολυμαθειαν τοῦ Δυριγγίου οἱ πλεῖστοι τῶν πραγματιστῶν ἰσχυρίζονται, ὅτι οὐδαμῶς ἐπέστη εἰσέτι ὁ καιρὸς τῆς μορφώσεως ὀριστικῆς φιλοσοφίας· ἡ δὲ γνώμη αὕτη πρσβεύεται καὶ ὑπ' ἐκείνων τῶν ἰδανιστῶν οἱ τινες ἀποβλέπουσιν εἰς μίαν ἀνάπτυξιν τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας, ὡς εἰς τὸ ἄμεσον ἔργον τοῦ μέλλοντος.

Πολλαχόθεν ἄρα ἄρχονται οἱ πάντες βαθμηδὸν συνορῶντες, ὅτι οὐδεὶς λόγος τό γε νῦν ἔχον δύναται νὰ γείνη περὶ ἀνεγέρσεως περιεκτικῶν μεταφυσικῶν συστημάτων, ἅτινά θὰ φανῶσιν, ὡς καὶ τὰ ἤδη καταρρεύσαντα, εἰς τοὺς ἐπιόντας μεθ' ἡμᾶς μᾶλλον φαντασίας εἰδῶλα ἢ ἔργα ἐπιστημονικά. Ἡ ἀρτίως γενομένη ἴδρυσις περιοδικοῦ (ὑπὸ τοῦ Ἀβεναρίου) σκοποῦντος τὴν προαγωγὴν «τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας»² καταδεικνύει ἀριδῆλως

1 Ἐκ πάντων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δυριγγίου οὐδὲν ἐδόξασεν αὐτὸν τόσον, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸν τόσην συμφορὰν, ὅσην τὸ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Μηχανικῆς σύγγραμμα. Διότι αἱ δριμεταί ἐν τῇ 6'. ἐκδόσει αὐτοῦ τῷ 1876 ἐπιθέσεις κατὰ καθηγητῶν ἐν Βερολίνῳ ἐγένοντο πρῶτον αἷτιον νὰ ἐξωσθῆ κατὰ Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1877 ἐκ τοῦ Βερολινείου Πανεπιστημίου ὁ ἀόμματος μὲν οὗτος ὑφηγητῆς, ἀλλὰ πολυμαθέστατος λόγιος καὶ ὀξύτατος τὸν νοῦν ἐπιστήμων. Ἐνθεν μὲν αἱ ἀνιαραὶ τοῦ βίου συμφοραὶ, ἐνθεν δὲ τὸ ὀξύχολον ἦθος κατέστησαν τὸν ἄνδρα νέον Σχωπεγχαύερν τῶν τελευταίων ἐτῶν περὶ τὴν ὕβριν εἰς τε καθηγητὰς καὶ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας, ἅτινα ἐτόλμησε ν' ἀποκαλέσῃ ἀντικρυς ἐργαστήρια σκοτισμοῦ καὶ διαφθορᾶς Σ. Μ.

2 Τοῦ περιοδικοῦ τούτου τῆς Λειψίας (ἴδε τὸν τίτλον ἀν. σελ. σημ.) ἐκδιδομένου ἀπὸ τοῦ 1876 ὑπὸ τοῦ Ἀβεναρίου τῇ συμπράξει τοῦ Göring († 1879). M. Heinze καὶ τοῦ Wundt σκοπὸς εἶνε ἡ προαγωγή τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ἐπὶ τῇ βάσει μάλιστα τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου καὶ τῇ βοήθειᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (περὶ τοῦ ὀνόματος ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας ἐγεννήθη πολλὴ ἔρις μεταξὺ Ulrich ἐν τῷ 70 τόμῳ 6'. τεύχει τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀβεναρίου, κατηγοροῦντος ἐκείνου τοῦ ὀνόματος τούτου ὡς ἀλαζονικοῦ καὶ ἀποκλειστικοῦ Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος περὶ φιλοσοφικῶν περιοδικῶν, ὑπομιμνή-

ὅτι παρήλθον οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἠδύνατο ἡ φιλοσοφία νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι δύναται νὰ ζήσῃ ἀποκεχωρισμένη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι νῦν ὄλον τὸν ἐνδιαφέρον ἐστράφη πρὸς ἐκεῖνα τὰ φιλοσοφικά μαθήματα, ἃ τινὰ εἶνε σπουδαιότατα εἰς τὴν διαμόρφωσιν καθολικῆς ἐπιστήμης, ἥτοι τὴν ψυχρολογίαν καὶ τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν. Καὶ ὅσον μὲν τείνει εἰς τὴν πρώτην ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τὰ ἔργα τῆς ἐρβαρτικῆς σχολῆς ἔν τε τῇ ἀνθρωπολογίᾳ καὶ τῇ συγκριτικῇ ψυχολογίᾳ, νῦν δὲ ἡ νέα ἐπιστήμη ἡ «φυσιολογικὴ ψυχολογία»¹ ἀσχολεῖται συντόνως περὶ τὸν ψυχικὸν τοῦ ἀτόμου βίου. Τὴν δὲ περὶ γνώσεως θεωρίαν πραγματεύονται οὐ μόνον εἰδικὰ συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ νεώταται λογικαί, ὧν δὲν δεσπόζει πλέον ἢ παλαιά, ἡ τυπικολογικὴ περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἔννοια. Ἐπισημότερα δὲ τῶν νέων συγγραμμάτων λογικῆς εἶνε τὰ τοῦ Λοζίου καὶ Σιγβάρτου (Sigwart) οἷς προσθετέον τὰ ποικίλα ὑπομνήματα τοῦ Πραντλίου (Prantl) τοῦ ἱκανοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ

σκῶ ὅτι τὰ κυριώτατα τούτων ἐν Γερμανίᾳ εἶνε ἐκτὸς τοῦ παρόντος καὶ τοῦ ἐμπροσθεν ἐν (σελ.) μνημονευθέντος τοῦ Στεινθάλου τὰ ἐξῆς ἄλλα δύο. Πρῶτον μὲν τὸ παλαιότατον πάντων τῶν νῦν ἐκδιδομένων φιλοσοφ. περιοδικῶν τὸ τοῦ Ulrichi, ἰδρυθὲν τῷ 1837 ὑπὸ τοῦ Φιχτίου τοῦ νεωτέρου († 1879) κατόπιν δ' ἐκδιδομένον ὑπὸ τοῦ Wirth († 1879) καὶ τοῦ μόνου νῦν ἐπιζώντος Ulrichi. Κύριον ἔργον τούτου εἶνε πλὴν τῆς φιλολογικῆς ἅμα καὶ κριτικῆς ἐργασίας, ἡ μεσολάβησις μεταξὺ θεωρίας καὶ ἐμπειρίας, ἡ ἀρμονικὴ ἔνωσις τῆς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐξεργασία καὶ θεμελίωσις μιᾶς περιεκτικῆς θεϊστικῆς θεωρίας τοῦ Παντός. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο τῆς Ἄλλης (Halle) καλεῖται ὀλοσχερῶς *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. Δεύτερον δὲ τὸ, *Philosophische Monatshefte*, διάδοχον περιοδικὸν τοῦ ἐγγελίζοντος *der Gedanke*, ἐκδιδομένου ἀπὸ τοῦ 1872 ὑπὸ τοῦ καθηγ. E. Bratuscheck τῆ συμπράξει τοῦ Aschersohn καὶ Bergmann. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο τοῦ Βερολίνου οὐδεμίαν ὑπηρετεῖ φιλοσ. σχολήν, οὐδὲ σύστημα, ἀλλὰ χρησιμεύει ὡς κεντρικὸν ὄργανον, δι' οὗ ἐρμηνεύονται πᾶσαι αἱ διευθύνσεις τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως Σ. Μ.

4 Ἡ νέα αὕτη «φυσιολογικὴ ψυχολογία» ἔχει μὲν προδρόμους τὸν Λάτζιον, Οὐεβέρν (Weber) καὶ Φέχνερν, ἀλλὰ κυριώτατον νῦν ἀντιπρόσωπον τὸν εὐφύεστατον καὶ πολυμαθέστατον συγγραφέα τοῦ προκειμένου ἄρθρου, τὸν Wundt, ὃς τις διὰ τοῦ διδακτικωτάτου αὐτοῦ συγγράμματος, τῆς «φυσιολογικῆς ψυχολογίας» (*Grundzüge der Physiologischen Psychologie* 1874) πρῶτος διεξήγαγε μετὰ πολλῆς ἱκανότητος καὶ ὠφελείας τὸ φιλοσοφικὸν τοῦτο μάθημα, ὅπερ νῦν ἤρξατο σπουδαίως ἐπισπώμενον τὴν προσοχὴν καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Γερμανίας φιλοσοφούντων. Περὶ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης τῆς νέας ταύτης ψυχολογίας (ἧς δὲ μως τὸ ὄνομα εἶνε παλαιότερον τοῦ συγγρ. τοῦ Wundt. Ὁ Piderit π. χ. ἔγραψε τῷ 1863 *Gehirn und Geist, Entwurf einer physiologischen Psychologie*) σκοπῶ νὰ διαλάβω κατόπιν Σ. Μ.

τὰ τοῦ Λαγγίου Λογικὰ μελετήματα (Logische Studien 1877). Ἡ ἐν Γερμανίᾳ φιλοσοφικὴ κίνησις παριστᾷ πανταχοῦ θέαμα προπαρασκευῆς μέλλοντος βήματος πρὸς τὰ πρόσω. Νέα ὄπλα ζητοῦνται ἐν τῇ ὀπλοθήκῃ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἵνα δι' αὐτῶν ἐπαναληφθῇ ὁ παλαιὸς περὶ τῶν αἰώνιων προβλημάτων τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ἀγών.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

ΥΠΟ Ν. Α. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ὅλως αὐθύπαρκτον καὶ ἐγγώριον βλάστημα εἶνε ἡ γραμματικὴ δύο μόνον λαῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τῶν Ἰνδῶν δῆλον ὅτι καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Σῖναι ἔσχον μὲν εὐφυστάτας ἀρχὰς γραμματικῆς καὶ οἱ Σημιτικοὶ λαοί, Σύροι καὶ μάλιστα οἱ Ἀραβες ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἀνέπτυξαν προσφυστάτον τῷ ἰδιορρυθμῷ τῆς ἑαυτῶν γραμματικῆς τύπῳ γραμματικὸν σύστημα, ἀλλ' ἐξεστὶν ἡμῖν εἰκάσαι, ὅτι ὡσπερ οἱ Σῖναι τὴν πρώτην πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῶν Ἰνδῶν ἔλαβον, οὕτω καὶ οἱ Σημιτικοὶ λαοὶ καὶ μάλιστα οἱ Σύροι τὰ πρῶτα τῆς γραμματικῆς σπέρματα παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐδέξαντο. Οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς Ἀραβικῆς γραμματικῆς οἱ Πέρσαι εἰσίν. Ἀλλ' οὗτοι διετέλουν ἐν ποικίλαις σχέσεσι πρὸς τοὺς Σύρους. Ἡ δὲ γραμματικὴ τῶν Ῥωμαίων εἶνε ξένον φυτὸν, μεταφυτευθὲν ἐξ Ἀλεξανδρίας. Καὶ περὶ αὐτῆς μὲν ὡς ἀχωρίστου ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς, ἐς ἄλλοτε νῦν δὲ ἐπὶ ταύτην ἐρχόμεθα.

Ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ τὴν τε ἀρχὴν καὶ τὸ ὄνομα ἔσχεν ἐκ τῆς λέξεως γράμματα, ἃ εἶ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ οὐ μόνον τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἐγγραφα, ἀλλὰ καὶ τὰς δημοσίας πράξεις καὶ ἰδιωτικὰς ἐπιστολάς ἐσήμαινον¹ ἀρχῆθεν ὅμως οὐδὲν ἄλλ' ἢ γράμματα, τὰ στοιχεῖα δῆλα δὲ τῆς γλώσσης ἐδήλουν. Οὕτω δὲ παρὰ Πλάτωνι (Κρατύλ. σ. 436) ἀναγινώσκομεν περὶ τε τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γραμματικῆς τέχνης ταῦτα «ὅταν τὰ γράμματα ταῦτα, τό τε ἄλφα καὶ τὸ βῆτα καὶ ἐν ἑκάστον τῶν

¹ Θουκυδ. Ε'. 29. Θ'. 50 : Ὁ Ἀλκιδίαδης εὐθύς πέμπει κατὰ Φρυνίχου γράμματα εἰς τὴν Σάμον πρὸς τοὺς ἐν τέλει ὄντας. Ἀριστοφ. Πλ. στ. 1167 Νιφ. 770. Ξεν. ἀπομν. Δ'. 2,24.